

EMLÉKHELYEK

Zólyom, a szivárvány gyermeke

Hányan lehetnek azok a magyarok, akik – valamely sítúrára sietve, – megállás nélkül átutaznak Zólyom (szlovákul Zvolen) vára alatt. Megbámulják tulipános bástyáit, majd gázt adnak, mert még messze az út vége! Talán kicsi lelkifurdalás is van bennük ilyenkor, hiszen iskolai tanulmányaikból emlékeznek rá: ha Zólyom, akkor Balassi Bálint.

Egyszer álljunk már meg itt végre!

„Zólyom, Zvolen, Altsohl város Szlovákiában, a Garam kanyarulatában; 31.000 l. (lakos) Fa-, bútór-, élelmiszeripar. Erdészeti és faipari főiskola. Királyi vár (1350 k. épült gótikus stílusban, a XVI. sz. közepén erős várrá újjáépítve.) Falai között született Balassi Bálint (1554). A várban ma múzeum és képtár. Szent Erzsébet-templom (1381–1390). 1541-ben és 1666-ban épült városfalak maradványai. Környéke a történelem előtti korban is lakott volt. Első okleveles említése: 1135. 1244-ben városi jogokat kapott. Szabad királyi város, 1876-tól rendezett tanácsú város, Zólyom vármegye székhelye. 1920-ig Magyarországhoz tartozott.”

Magyar Larousse III. kötet 1170. oldal.

Librairie Larousse, Paris, 1979 – Akadémia Kiadó, Budapest, 1994)

A Garam hídján átjutva forduljunk el jobbra a vár alatt és keressük meg a túoldalán lévő parkolót! (Aki gyalogszerrel jött, annak nem kell ezzel vesződnie.) Ereszkedjünk le a folyó völgyébe, úgy járjuk körül a várat! S csak ha már megnéztük minden oldaláról; lépünk be a kapun!

Ekkor valójában először csak az erődöt körülölelő fal kapuján jutunk túl. De azért álljunk meg itt! Jobbra fordulva, a bejáratú kaputorony falán bronztáblát találunk, melynek jobb oldalán költőnk domborműve látható, baloldalán pedig a Balassa család bölényfejes címere alatt az alábbi felirat áll:

BALASSI
BÁLINT
1554–1594
RENEZÁNSZ KÖLTŐ SZÜLŐHELYE

DAR MINISTRESTVA KULTÚRY A VZDELÁVANIA
MAIARSKEJ REPUBLIKY

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG MŰVELŐDÉSI ÉS
KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUMA AJÁNDÉKA

Lépünk beljebb! A legegyszerűbb, ha elindulunk a fal mellett és az „igazi” várfalon található kapun át jutunk be a várudvarra. Megérkezünk. Itt vagyunk hát Nagy Lajos királyunk várában!

De menjünk csak sorjában!

Zólyom, szláv eredetű szó, jelentése: kiválasztott, kiváló, nevezetes. Nevét alighanem első ispánjáról kapta, akit így hívhattak. Vára – amely még az Árpád-kor előtt épült – eredetileg

nem itt állott, hanem kissé nyugatabbra, egy hegy tetején. *Pusztavárnak* (Pustý Hrad) hívják. (Ide is érdemes egyszer elmenni, mert romjait most restaurálják. Talán egy másik alkalommal.) Falai közt halt meg Szent László király. A legenda szerint *Nagy Lajos*, a lovagkirály gyakran járt ide, de elégedetlen volt az erődítmény lepusztult állapotával. El is határozta, hogy új várat építtet a régi helyett. A sok alkalmas helyszín közül az égiek segítettek kiválasztani a legmegfelelőbbet. Egy vadászatot követően, az erdőből kilépve a király és kísérete gyönyörű *szivárványt* pillantott meg. Az égi tünemény egyik vége egy dombocskán nyugodott. Ide építtette a király új várkastélyát.

„Három Zólyomvárról tud a történelem. Az első kettő: az alsó és felső Pusztavár a Garam és a Szalatta összefolyásánál épült az Árpád-kor előtt s az első Árpád-házi királyok alatt, a harmadik – amelyet ma az igazi Zólyom várának ismerünk, az a Garam partján, szinte Zólyom városának közepén. A mai Zólyom várat 1350-ben kezdte építtetni I. (Nagy) Lajos királyunk gótikus stílusban, akkor, amikor már Pusztavár az enyészetté lett, és a vár körüli lakosság a völgybe vonult le. Négyszögletes, pártázatos várkastély lett Lajos király vára, amelyet igen kedvelt.”

*Szombathy Viktor: Száll a rege várról várra 334. oldal
Madách Könyv- és Lapkiadó n. v., Bratislava 1979.*

Az évszázadok során aztán – hogy’ is lehetne másképp! – sok minden történt itt. Nagy Lajos, élete vége felé a lengyel királyság sorsáról akart itt dönteni. De szándékát egy, a lovagterembe berepülő fehér galamb megváltoztatta. A madár ugyanis elkerülte a király jelöltjét, Mária nevű leányát, és egyenesen – az akkor még nagyon fiatal – Hedvig (Jadvigá) vállára szállt. A jelen lévő lengyel nemesek ezt égi jelnek tekintették. Így lett a kislány a lengyel Jagelló-család ősanja.

A *szivárvány* kétszáz esztendővel később állítólag újra megjelent a Garam fölött. 1554. október 20-án Balassa János zólyomi főkapitány izgatottan várta gyermekének születését. S az égre feszülő szivárvány meg is adta a jelet a várva-várt fiúgyermek érkezésének. *Balassa Bálint* lett a fiú neve. Ő az első, világirodalmi viszonylatban is jelentős költőnk, kinek élete viharos és napsütéses is volt.

Zólyomról sok történetet jegyeztek fel a krónikaírók. Nagy Lajos 1382-ben *országgyűlést* tartott itt. Közél hetven évvel később cseh katonák kezére került. Hunyadi János nem bírt az itt állomásozó Jan Giskrával, inkább palánkot építtetett, hogy megakadályozza a zsoldosok túlkapasait. A török időkben megerősítették, katonaság lakott itt. Ekkor építették a vár köré a védőfalat is. Az erdélyi fejedelmek többször is bevették. 1620-ban itt őrizték a magyar *Szent Koronát*. 1703-ban Zólyom vára alatt vívta csaknem halálos kimenetelű párbaját Bottyán János császári ezredes (60 évesen) és Ocskay László kuruc brigadéros (23 évesen). (Az előbbi átállt a kuruc seregbe és brigadéros lett – Vak Bottyánnak ismerjük inkább – míg utóbbi a császáriakhoz pártolt át, de a kurucok elfogták és árulásért, a hadbíróság ítélete alapján lefejezték.) Az 1700-as években az Esterházy család alatt fokozatosan tönkrement. Raktárnak, börtönnek használták a gyönyörű termeket. Az 1960-as években a csehszlovák állam helyreállította, és ma XVI. századi gótikus-reneszánsz arculatában pompázik. A lovagterem mellett előadóterem is vannak, s visszakapta régi fényét a kis gótikus kápolna is.

Ma Peter Heneš a zólyomi vár kapitánya. De ne valamilyen marcona alakot képzeljünk magunk elé! Történész ő, akinek kulturális feladatai vannak itt. A várban ugyanis a Szlovák Nemzeti Galéria képtára működik. A gyönyörűen restaurált és karbantartott termekben állandó és időszakos kiállítások vannak, de rendeznek várjátékokat, folklór-fesztiválokat, hangversenyeket, bálakat, esküvőket is. Heneš úr szlovák ember, aki pontosan ismeri a vár, valamint a magyar és a szlovák nép együttélésének történetét. Azt mondja, hogy – bár hiteles adatok nem bizonyítják ezt – Balassa Bálint minden bizonnyal abban a szobában született, amelyik ma az ő irodája. Az a törekvése, hogy a gondjaira bízott épületet a lakosság minél jobban kihasználja, s az ne csak kiállító-, de közművelődési intézmény is legyen. Felesége, Jutka asszony magyar származású. Szomorúan mondja, hogy Zólyom városában ma jó, ha húsz magyar család él.

Nagy Lajos óta sok víz folyt le a Garamon.

*

Azt mondják: új kárnak, régi várnak nincs gazdája. Nos, ez az állítás Zólyomra nem igaz. Mert Zólyomnak kétszeresen is van gazdája. Egyrészt van egy gondnoka: Peter Heneš személyében. Másrészt gazdája a szlovák (korábban csehszlovák) állam, amelyik az 1950-es, 1960-as években helyreállította, majd az 1980-as évek közepén felújította. De azért gondoljuk csak meg: mire használható ma egy jó állapotban lévő középkori vár? Nos, a vár gazdái erre is megtalálták a megoldást!

Peter Heneš várkapitány válaszol a kérdésekre.

Hogyan kezdődött?

1983-ban lettem a vár igazgatója, az itteni szóhasználat szerint gondnoka. Tulajdonképpn versenyen vettem részt, 60 jelölt közül választottak ki. Akkoriban ez a stílus még nem volt jellemző itt Szlovákiában.

Mi kellett hozzá?

Az érdekelte a bizottságot, hogy mire szól a képeztésem, milyen tudásom van. Ennek a pozíciónak a betöltéséhez olyan emberre volt szükség, aki jártas a történelemben. Történelem-szlovák szakos, diplomás tanár vagyok. Fontos volt továbbá, hogy milyen tapasztalatom van az irányításban, szervezésben.

Mi volt az első dolga?

A humán területről át kellett állnom a technikai dolgokra. Az idekerülésem utáni évben – 1984-ben – indult be a vár felújítása, a külső falak rendbetevése. Ez akkoriban 25 millió koronába került. A fűtést széntüzelésűről gázüzeművé átalakítottuk át. Nagyon jelentős munka volt a vár körüli terület rehabilitálása. Amikor idekerültem, a kert nagyon elhanyagolt volt. A legfontosabb számomra talán mégis a kápolna rendbetétele volt. Szerintem ez a XIV. századbeli gótikus kápolnák legszebbje, legértékesebbje.

Mennyibe kerül egy vár fenntartása?

Szlovákia területén mintegy 160 vár, kastély-jellegű építmény van. A zólyomi vár úgy van elkönyvelve, mint Szlovákia egyik legjobb állapotában lévő vára. A költségvetési támogatás évről-évre kevesebb. Kezdetben 15 millió ŠK volt, most jó, ha 2 millió. Jelenleg csak a működ-

Peter Heneš, a vár intézményvezetője és felesége, Jutka asszony

tetésre adnak pénzt, a karbantartás most le van állítva. Csak olyan esetben újítanak fel valamit, ha az már nagyon fontos. De úgy látom, a mostani kultúrpolitika eljutott már odáig, hogy megállt ez a lefelé szálló ág.

Kié a vár?

A vár az állam tulajdona, de a Szlovák Nemzeti Galéria kezeli és tartja rendben. Valójában képtár. Itt sok kép van, melyek egy részét kiállítjuk, másik – nagyobb – részét itt tároljuk raktárakban. A felújítás során fontos szempont volt, hogy védjük az értékeket, hogy a raktározás magas színvonalú legyen. (Tavaly fejeztük be annak a raktárnak az újjáépítését, restaurálását, amelyben kizárólag a Mednyánszky-képeket tárolunk. Éppen most ért véget Budapesten a Mednyánszky-kiállítás. Jövő héten nyílik Pozsonyban, utána Bécsbe viszik, majd visszakerül ide a képtárba.)

Van-e várnak olyan része, ami kifejezetten a történelmi múlt a bemutatásával foglalkozik. Mondjuk, hogy így nézett ki a várkisasszony szobája?

Itt nincs ilyen jellegű terem. A hagyomány csak az építészetben maradt meg, az is csak részben. Amikor az Esterházyak másfél évszázad birtoklás után eladták a várat, még az őseik csontjait is elvitték innen. A XIX. században még az is felmerült, hogy lebontják. A XIX. szd. végén megalakult (Magyar) Műemlékek Országos Bizottsága akadályozta meg, hogy a várat lebontsák. A vár felső részén fecskefark-jellegű díszítés van, ezt mindenki ismeri, s ez vált a város szimbólumává is. Pedig ezt a díszet csak 1903-ban építették rá. A vár mindig is a királyé volt, nem tartozott a városhoz. Most sem, most is az állam tulajdona. Ennek az az előnye, hogy a városi, regionális szervezetek döntései nem befolyásolják az itteni munkát.

Ez azt is jelenti, hogy ezekkel a szervezetekkel jó lehet a kapcsolata...

Igen, mert nem függünk egymástól.

A képkiallításon kívül mire van még itt lehetőség?

A vár nemcsak a képtárnak ad helyet, hanem lehetőséget nyújt kulturális, közművelődési feladatok ellátására is. Nagyon ismert kulturális alkalmak: a várjátékok. Ebben az évben már 31. alkalommal rendezzük meg. Ezek nyári játékok, olyanok, mint az egri várjátékok. A program két részből áll a színházi és operai előadásokból. Az opera-előadások nemzetköziek: cseh, lengyel, magyar, ukrán művészek szerepelnek itt. Az ez évi programban például az ost-ravai operai társulat vendégszerepel. Magas színvonalúak a produkciók, bár régebben még igényesebbek voltak, mert több pénz jutott...

Ezen kívül szép program az iparművészek, kézművesek bemutatója és kiállítása. Fafaragók, bőrsők, szövek stb. Ilyen rendezvényt láttunk Diósgyőrről történt látogatásunk alkalmával. (Nagyon foglalkoztat három vár: Diósgyőr, Tata és Zólyom összehasonlítása. Ezek hasonló jellegű építmények.)

Egyedülálló rendezvénysorozat a történelmi bajvívó-torna. Ezt mindig a tavasz kezdetén, Húsvét környékén rendezzük. A résztvevők figyelnek arra, hogy az öltözékük, viselkedésük kifogástalan legyen és betartsanak minden szabályt. Hétköznapi életükben is hasonló módon élnek, hajviseletük, magatartásuk a lovagokra jellemző. Idén cseh és lengyel résztvevők is voltak. Olyan szintre került a torna, hogy most már mi, rendezők válogathatunk, hogy kiket hívunk meg. Másutt nem foglalkoznak ilyen jellegű versennyel. Ez nem mutatvány, hanem kimondottan verseny.

A kápolnában koncertek szoktak lenni. Azt szeretném, hogy a belépőjegyek ára minél alacsonyabb legyen. Valójában pedig az volna a jó, ha a látogatóknak egyáltalán nem kellene fizetniük. Bár a világnak ma az a hozzáállása, hogy ott, ahol nem kell fizetni, ott nincsenek is érdekes dolgok.

Az iskolai, a gyerekekkel és a neveléssel kapcsolatos rendezvényeket mi szervezzük. Irodalmi összejöveteleket is rendezünk, de – pénzszerzés céljából – konferenciák, rendezvények céljára is kiadjuk szervezeteknek, magáncégeknek. Azon vagyok, hogy a rendezvények valahogy kapcsolódjanak a művészethez és a kultúrához.

Évek munkájával sikerült elérni azt, hogy aki jó gondolattal jön, jó rendezvényt kínál fel a vár hasznosítására, az megkapja a lehetőséget. Előfordul persze, hogy száz ajánlatból csak egyet fogadunk el, mert csak ez az egy üti meg a mértéket. De jogunk van válogatni!

A vendégszobákban maximálisan tizenketten férnek el.

Van-e kapcsolata a „szomszéd-várral”, Pusztavárral?

Ott jelenleg feltárási munkálatok folynak. A régészek Közép-Európa legnagyobb várának tartják. Az ásások költségét a város fedezi. Céljuk az, hogy a két helyszínt összekössék, és turisztikai attrakcióként mutassák be. Lehetőséget akarnak adni arra, hogy a látogatók mindkét várat megismerjék. Egy legenda szerint a Pusztavárból föld alatti folyosó vezet ide az új várba. A felső várnak is van kapitánya, akivel jó viszonyom van. Mi jól tudjuk, hogy a legenda nem igaz, a folyosó nem létezik.

Tudjuk-e, hogy Balassi melyik szobában született, a városiak számon tartják-e ezt?

Sehol sincs leírva, hogy hol született Balassi, de minden arra utal, hogy ebben a helyiségben, ahol most ülünk.

Magyarország részéről szeretnék, ha itt a várban lenne egy Balassiról szóló kiállítási rész, de ehhez a magyar és szlovák kulturális szervezeteknek koordinálniuk kell. Tíz évvel ezelőtt állították fel a Balassi-emléktáblát, nagyon nagy rendezvény volt. Ebben az évben is nagy műsort szerveznek, de magasabb szintűt, mint tíz évvel ezelőtt. Az egész ünnepegsorozatnak itt a várban lesz a befejezése.

Valljuk be őszintén, hogy Balassit Magyarországon sem ismerik igazán, pedig tanítják. De itt, ahol nem is tananyag Balassi, mennyit tudnak róla?

A kulturális körök ismerik, de nem Balassi Bálint, hanem Valentin néven. Be van sorolva a költők közé. A közeli parkban szerettek volna egy szobrot felállítani, de ez a terv a 69-es évben elvetélt. Az itteniek nem, mint költőt, hanem, mint katonát, a törökverőt tarja számon. A nők és a jó bor kedvelőjét.

A zólyomi magyarok közül jön-e bárki ide úgy érdeklődni, hogy ő magyar és Balassi Bálint iránt érdeklődik.

Én nem tudok róla. 1914-ig az volt a jellemző a városra, hogy sok nemzetiség élt itt: szlovákok, németek, zsidók, magyarok, közöttük nem volt feszültség. Egynyelvűvé 1948 után vált a város. Magyar szervezetről nem tudok. A Szlovák Nemzeti Párt részéről nagyon erős ellennyomás volt, akkor, amikor Balassi emléktábláját elhelyezték itt. Volt idő, amikor engem is nagyon támadtak az úgynevezett toleranciám miatt. Amikor kitüntetést kaptam a szlovák kultuszminisztertől, rövid időn belül a másik oldal erőteljesen nekem jött. Persze volt olyan is, hogy az itteni magyarok is túlajtották az ellentéteket. Ez nagyon rossz időszak volt. Úgy érzem, ez az év is ilyen lesz, sajnós. Szerencsére azért eddig mindig jól végződött. Az ellenségeskedés annak az eredménye, hogy az emberek nem ismerik a történelmet. Mint történész, nagyon jól tudom azt, hogy a magyar királyok a szlovákoknak is királyaik voltak, és az itteni történelem nem 1948-tól kezdődött.

Romhányi András

